

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา คู่เคียงกับคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา คัมภีร์อังกูรอนของศาสนาอิสลามและคัมภีร์ไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นต้นของบรรจูกำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกสำคัญบางรูป รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่ คู่เคียงกับตระกูลอรรถกถาอันเป็นภาษาสำหรับใส่รวมของต่าง ๆ ไว้ หลักคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ได้ประมวลลงไว้ในพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎกประมวลพุทธพจน์ส่วนพระวินัย อันเป็นพุทธบัญญัติ พระสุตตันตปิฎกประมวลพระพุทธรพจน์ส่วนพระสุตตร และพระอภิธรรมปิฎกประมวลพุทธพจน์ส่วนที่เป็นพระอภิธรรม เป็นที่รวมไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่านวัคคัสตถุศาสตร์^๒ ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งและวิจิตรพิสดารด้วยนัยหลากหลาย ตรัสไว้เพื่อส่องนำทางแก่มวลชนผู้มุ่งหวังประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ตลอดจนอำนวยประโยชน์สูงสุดแก่ผู้แสวงหาโมกขธรรม กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน อันเป็นบรมัตถธรรม และเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากที่กล่าวถึงหลักการปฏิบัติธรรมไว้โดยตรง

ในพระสุตตันตปิฎกนั้นมีพระสุตตรที่กล่าวถึงหลักการปฏิบัติธรรมไว้เป็นจำนวนมาก ในบรรดาพระสุตตรเหล่านั้น พระสุตตรที่น่าสนใจมากคือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระสุตตรแรกของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงประกาศมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง อันเป็นแนวปฏิบัติที่หลีกเลี่ยงจากการปฏิบัติที่สุคติ ๒ สาย คือ อัตตกิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นคำสอนที่ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี

---

^๑ เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๒ คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๕ คือ สุตตะ เถยย เวยยาकरणะ กาลา อุทาน อิติวุตตะกชาตตะ อัพภูตธัมมะ และเวทัลลสะ (วิ. มหา. (บาลี) ๑/๗/๑๓, ม. มุ. (บาลี) ๑๒/๒๗๗-๒๗๘ / ๒๖๗-๒๖๘, อง. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๘๕-๘๕.)

เมื่อวันอาสาฬหบูชา คือวันเพ็ญเดือน 8 เทศนาครั้งแรกนี้เรียกกันว่า "ปฐมเทศนา" และเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นปฐมเทศนานั้น เรียกว่า "ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร" แปลง่าย ๆ ก็ว่าพระสูตรว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าทรงหมุนล้อแห่งธรรมหรือธรรมจักร^๓ นับเป็นการหมุนกงล้อแห่งธรรมอันยอดเยี่ยม นับแต่นั้นเป็นต้นมา จักรรัตนะของพระธรรมจักรพรรดิราชก็ดำเนินไปจวบจนถึงปัจจุบัน^๔ หากเปรียบเทียบการขยายการปกครองแผ่นดิน โดยใช้รถที่เป็นล้อเลื่อนในสมัยนั้น เรียกว่าจักร การเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์จนเกิดพระสาวกครั้งแรก ถือว่าเป็นการกระจายธรรมออกเป็นฝ่ายบุคคลร่วมปฏิบัติธรรมอันเดียวกัน จึงรวมเป็นธรรมจักร

หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทำให้พุทธศาสนิกชนที่เคารพเลื่อมใสและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เริ่มคิดถึงสิ่งที่จะเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ และแทนคำสอนของพระองค์ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระองค์และพระธรรมคำสอนนั้น เพื่อให้ศาสนาและพระธรรมคำสอนของพระองค์ได้เผยแผ่ขยายออกไปให้มากที่สุด และเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป เช่น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ช่างทำดอกบัวเป็นเครื่องหมายปางประสูติ บัลลังก์กับต้นโพธิ์เป็นเครื่องหมายปางตรัสรู้ ธรรมจักรกับกวางเป็นเครื่องหมายปางปฐมเทศนา และพระสลุบเป็นเครื่องหมายปางปรินิพพาน ความตอนนี้มีผู้กล่าวสอดคล้องกันว่า แต่เป็นเรื่องที่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่ง คือคนยุคนี้(ยุคของพระเจ้าอโศก) ไม่สร้างภาพของบุคคลที่ตนเคารพ ภาพที่แสดงปางประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน เป็นต้น ก็ไม่ปรากฏรูปพระพุทธองค์ คงมีแต่สัญลักษณ์เท่านั้น เช่น ปางประสูติมีรูปพระนางสิริมหามายาขึ้นเหนี่ยวกิ่งไม้ มีเทพธิดาถือหม้อน้ำมารอบอยู่โดยรอบ บางแห่งมีรูปดอกบัว ๗ ดอกแต่ไม่มีรูปเจ้าชายสิทธัตถะเลย ให้รู้เอาเองว่าสัญลักษณ์นี้คือ ปางประสูติ ปางตรัสรู้ก็มีแต่ภาพแทนหน้าตั้งอยู่ภายใต้ต้นโพธิ์ มีหม้อมารอบอยู่โดยรอบแทน ไม่มีคนนั่ง ทั้งนี้ก็เพราะคนสมัยนั้นไม่นิยมปั้นหรือสลักรูปสิ่งที่เขาเคารพ เกรงไปว่าจะเป็นการไม่เคารวะ^๕

สำหรับประเทศไทย ประชากรของประเทศ มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ โดยที่พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ที่ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนามาโดยตลอด

^๓ ธนิต อยู่โพธิ์ อ้างใน <http://www.dhammadjak.net/jaka/jaka01.htm> วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๕

^๔ พระคันธสารภิวังศ์, **ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า (๗).

^๕ สิริวัฒน์ คำวันสา, **รศ, พุทธศาสนาในอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๘๗.

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนมาก จนเรียกได้ว่าตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับชีวิตจึงมีพระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังนั้นการสร้างสัญลักษณ์หรือตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นสิ่งเคารพสักการบูชา จึงเปรียบเสมือนศูนย์รวมแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

ธรรมเนียมจกัรนับว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา^๖ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชน เพราะธรรมเนียมจกัรเป็นที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องหมายของการหมุนธรรมเผยแผ่ธรรมประกาศเผยแผ่ธรรมในทางพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันนี้ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ใช้ธรรมเนียมจกัรเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา ตราประจำศาสนาก็เป็นตราธรรมเนียมจกัร ดังนั้น จึงถือได้ว่า ธรรมเนียมจกัรมีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนาการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ หรือตราธรรมเนียมจกัรนี้ เพื่อที่จะทำให้ได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใคร่ในการศึกษาและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาธรรมเนียมจกัรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอิทธิพลของธรรมเนียมจกัรที่มีต่อสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ธรรมเนียมจกัรในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ธรรมเนียมจกัรมีอิทธิพลต่อสังคมไทย อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยจะศึกษาธรรมเนียมจกัรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในด้าน ที่มาของจกัร ความหมายของจกัร ความหมายของธรรมเนียมจกัร ธรรมเนียมจกัรกับหลักคำสอนที่สำคัญ ความสำคัญของธรรมเนียมจกัร และอิทธิพลของธรรมเนียมจกัรที่มีต่อสังคมไทย ในด้านพุทธจริยธรรม ด้านสุนทรียศาสตร์ ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ด้านสังคมวิทยา ด้านจิตวิทยา ด้านรัฐศาสตร์ ด้านบุคลิกวิทยา และด้านธรรมาธิยฐาน เท่านั้น

^๖ [ออนไลน์],แหล่งที่มา : <http://en.wikipedia.org/wiki/Dharmacakra>. (๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๔).

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๕.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา ปกรณ์วิเสส ตำรา หรือหนังสือ ตลอดจนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ รวบรวมวิเคราะห์เชิงเอกสาร

๑.๕.๔ สรุปผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ

๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ **ธรรมจักร** หมายถึง เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มี ๘ ซี่ บ้าง ๑๒ ซี่ บ้าง ๑๖ ซี่ บ้าง ความหมายในเชิงธรรมนามหมายถึง วงล้อแห่งธรรม หรือธรรมคุณวงล้อที่ถูกหมุน คือถูกประกาศ ถูกเผยแผ่สั่งสอน และดินแดนที่วงล้อแห่งธรรมหมุนไปถึง หรือแผ่ไปถึง

๑.๖.๒ **พระพุทธศาสนาเถรวาท** หมายถึง แนวคิดหรือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ถือตามคติซึ่งพระเถระพุทธสาวกได้ทำสังคายนาไว้ รวมไปถึงแนวคิดของพระภิกษุที่ศึกษา และตีความคำสอนที่ปรากฏตามกรอบที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา

๑.๖.๓ **สังคมไทย** หมายถึง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในขอบเขตประเทศไทย มีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม จารีต ประเพณี อุดมคติแบบไทย และมีการดำเนินชีวิตที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

๑.๗ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นที่ว่าด้วย การตีความสัญลักษณ์พระธรรมจักรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเมื่อได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย หรือวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานชิ้นนี้ พบว่า ได้มีนักวิจัยบางท่านได้จัดและนำเสนอวิทยานิพนธ์หัวข้อที่ค่อนข้างที่มีสัมพันธ์และคล้ายคลึงกันมาแล้ว และมีงานวิจัยบางชิ้นที่มีเนื้อหาสอดคล้องและสัมพันธ์กับเรื่อง que ผู้วิจัยจะนำเสนอในครั้งนี้ ดังนั้น ในที่นี้ผู้วิจัยจึงจะได้นำเอางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้มานำเสนอโดยสังเขป ดังนี้

๑.๗.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง จักรโค ขัณฑ์ ยุคไอที ความว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือเทศน์ครั้งแรก เป็นการเริ่มประกาศ พระพุทธศาสนา พระธรรมที่เทศน์นั้นเป็นพระสูตร เรียกว่า ชัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อแห่งธรรม เรียกกันง่ายๆ ว่าเป็นวันประกาศพระธรรมจักร คือไม่จำเป็นต้องเรียกเต็มว่า ชัมมจักกัปปวัตตนสูตร คำว่า “ธรรมจักร” นี้ เป็นทั้งเนื้อหาสาระของ ชัมมจักกัปปวัตตนสูตร และบางครั้งก็ใช้เป็นคำเรียกแทนพระสูตรนี้ทั้งสูตรด้วย ชัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น มีสาระสำคัญที่ขึ้นต้นด้วย มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง และทางสายกลางนี้โยงต่อไปถึงอริยสัจ เมื่อพูดถึงทางสายกลางแล้ว ทางสายกลางนั้นก็นำไปสู่อริยสัจแน่นอนอยู่ในตัวก็เลยไม่ต้องเอ่ยชื่ออริยสัจออกมา พูดแค่ทางสายกลางก็พอ เพราะฉะนั้น เมื่อจะพูดให้กะทัดรัดก็บอกว่า วันอาสาฬหบูชา คือ วันประกาศพระธรรมจักรและแสดงมัชฌิมาปฏิปทา หรือวันประกาศพระธรรมจักรและชี้ทางสายกลาง เรื่องธรรมจักรกับทางสายกลางนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน แต่จะรู้จักธรรมจักร ก็ต้องรู้จักจักรก่อน เพราะธรรมจักรก็มาจากจักร^๓

๑.๗.๒ พระพรสุข ฐิตธมฺโม (พิมมะจักร) ^๔ ได้ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชีวิตตามทัศนะของชาวจักรกลนิยมนั้น มนุษย์วิวัฒนาการมาจาก สัตว์ชั้นสูง สัตว์ชั้นสูงวิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นต่ำ สัตว์ชั้นต่ำวิวัฒนาการมาจากปฐมเซลล์ ซึ่งประกอบด้วยสสารและพลังงาน หรือถ้าจะว่าสั้นๆ ก็คือ มนุษย์วิวัฒนาการมาจากสสารกับพลังงานนั่นเอง พฤติกรรมทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขทางสสารหรือทางกายภาพเท่านั้น ชาวจักรกลนิยมยังเชื่ออีกว่าพฤติกรรมทุกอย่างเกิดจากแรงผลักดันบางอย่างโดยสิ้นเชิง ปัจจุบันเป็นผลเนื่องมาจากอดีต อนาคตเป็นผลเนื่องจากปัจจุบันเป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ในกรณีการกระทำ การพัฒนาชีวิตของมนุษย์ก็เหมือนกัน ชาวจักรกลนิยมก็มีความเชื่อในลักษณะเดียวกัน นั่นก็หมายความว่า การกระทำเกิดจากแรงผลักดันทั้งหมด ไม่มีความเป็นอิสระในตัว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม สังคม ค่านิยม การศึกษา อุบัติภัย พ่อแม่ ญาติ ตลอดจนเพื่อนมิตรสหาย ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นแรงผลักดันของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชีวิตมนุษย์จึงดำเนินไปตามกลไกนี้ โดยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราพึงปรารถนา ไม่ว่าจะต้องการให้มนุษย์เป็น โจร คนดี นักบุญ ก็สามารถทำได้ตามกลไกนี้

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จักรโค ขัณฑ์ ยุคไอที (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

^๔ พระพรสุข ฐิตธมฺโม (พิมมะจักร) ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าชีวิตเป็นส่วนประกอบของนามรูป หรือ วิวัฒนาการมาจากนามรูป แต่นามรูปก็มีขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย ชีวิตไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดย ความบังเอิญ แต่ทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัย ความเป็นไปในชีวิต การกระทำของมนุษย์ การพัฒนาชีวิต สิ่งเหล่านี้มีได้ เกิดขึ้นได้เพราะอาศัย เหตุปัจจัย ด้วยเหตุนี้ เหตุปัจจัยจึงเป็นตัวละครสำคัญสุดในชีวิต ในฐานะเป็นตัวผลักดันให้ชีวิตก้าว เดินไปในทิศทางต่างๆ ที่เราต้องการ เพราะฉะนั้น การพัฒนาชีวิตมนุษย์ ตามหลักของปฏิจสุมุปปาท จึงเน้นไปที่เหตุปัจจัย สร้างเหตุปัจจัยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราต้องการ ถ้าต้องการเป็นโจรก็สร้าง เหตุปัจจัยให้กลายเป็นโจร ต้องการเป็นนักบุญ นักการเมือง หรือพระอรหันต์ ก็จำเป็นต้องสร้างเหตุ ปัจจัยให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น ซึ่งปัจจัยที่เป็นตัวละครผลักดันชีวิตนั้น ตามกระบวนการของเหตุปัจจัยแล้วมี อยู่ ๒ ประการใหญ่ นั่นคือปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ซึ่งทางพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า ปรโตโฆชะบ้าง กัลยาณมิตรบ้าง ปาปมิตรบ้าง โยนิโสมนสิการบ้าง แต่ปัจจัยเหล่านี้ก็มีใช้เกิดขึ้น โดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยอื่นๆอีกเช่นกัน เป็นลักษณะของลูกโซ่

จะเห็นได้ว่ากระบวนการชีวิตของทั้ง ๒ อย่างนี้มีส่วนที่เหมือนกันอยู่มีใช้น้อย อย่างไรก็ตาม ในเรื่องกระบวนการชีวิตทั้ง ๒ ทัศนะนี้ก็มีความต่างกันอยู่มีใช้น้อยเช่นกัน ถึงกระบวนการชีวิตตามทัศนะ ของชาวจักรกลนิยมจะถือว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ผลักดันให้เป็นไปก็ตาม แต่ชาวจักรกลนิยม ก็เห็นเพียงสสาร กับพลัง งานเท่านั้น ไม่สามารถมองเข้าไปถึงจิตที่เป็นนามธรรมได้ ด้วยเหตุนี้เอง การพัฒนาชีวิตตามทัศนะชาวจักรกลนิยมจึงมุ่งตรงไปที่การสร้างปัจจัยทางกายภาพอย่างเดียว แต่ในหลักปฏิจสุมุปปาทแล้วการพัฒนาชีวิตให้ความสำคัญทั้ง ๒ ปัจจัย นั่นคือไม่ละเลยนามธรรม อีกทั้งไม่ทอดทิ้งกายภาพ

๑.๗.๓ แสง จันทรงาม^๕ ได้กล่าวถึงสัญลักษณ์ทางศาสนา หมายถึงสิ่งที่เป็น รูปธรรมที่ศาสนิกเลือกมาเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในศาสนา ซึ่งประเภทของสัญลักษณ์มี ๓ ประเภท คือ ๑. ประเภทประติมากรรม ได้แก่ รูปปั้น แกะสลัก รูปหล่อ แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน ศาสนา ๒. ประเภทสถาปัตยกรรม ได้แก่ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ๓. ประเภทจิตรกรรม คือ รูปภาพหรือของสิ่งต่าง ๆ ที่ศาสดา สาวกหรือศาสนิกของศาสนารับเอามาเป็นเครื่องหมายแทน หลักคำสอนเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยสัญลักษณ์ที่สำคัญของศาสนาต่าง ๆ ได้แก่ ๑. สัญลักษณ์ ของพระพุทธศาสนามีธรรมจักรซึ่งหมายถึงการหมุนธรรมเป็นสัญลักษณ์ประจำศาสนา และมีธง ธรรมจักรเป็นธงประจำศาสนา ๒. สัญลักษณ์ของศาสนาฮินดู จะใช้เครื่องหมายที่เป็นเทพเจ้าแทน หลักคำสอน และสัญลักษณ์กลาง ๆ ที่ทุกนิกายยอมรับกันคือ คำว่า โอม หมายถึงความศักดิ์สิทธิ์

^๕ แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑).

๑. สัญลักษณ์ของศาสนาคริสต์ ได้ถือว่าไม้กางเขนเป็นสัญลักษณ์เนื่องจากว่า ไม้กางเขนแทนความกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่พระเยซูได้ยอมสละชีวิตของพระองค์เองเพื่อไถ่บาปของมนุษย์ ๔.สัญลักษณ์ของศาสนาอิสลามได้นับถือพระอัลลอฮ์เป็นสิ่งที่สูงสุดของศาสนา ไม่มีสัญลักษณ์อื่นใดจะเทียบได้

๑.๗.๔ พระณรงค์ วรรณโม (กุ่มก๊กลัด)^{๑๐} ได้วิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับทฤษฎีสัญลักษณ์ : ศึกษาเปรียบเทียบความเข้าใจและการใช้สัญลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนไทยในเขตบางซื่อ กรุงเทพฯ โดยทำการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม จากการศึกษาภาคเอกสารพบว่า สัญลักษณ์มี ๒ ความหมาย คือ สัญลักษณ์โดยทั่ว ๆ ไป และสัญลักษณ์ทางศาสนา สัญลักษณ์โดยทั่ว ๆ ไปจะเป็นสิ่งที่มีความหมายชัดเจนว่าเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด ส่วนสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเหนือสัญลักษณ์นั้นและยังเป็นตัวแทนความจริงอันสูงสุด ส่วนสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีความหมายมากกว่าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ และยังแฝงหลักคำสอนเพื่อการปฏิบัติและการใช้สัญลักษณ์ ที่ถูกต้อง และจากการศึกษาภาคสนามพบว่า ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจระหว่างบรรพชิตกับฆราวาสพบว่า ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมีความรู้อยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกันแต่ฆราวาสมีความรู้น้อยกว่าบรรพชิต โดยสรุปแล้ว ผลจากการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ทั้งบรรพชิตและฆราวาสยังมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ยังไม่ดีนัก เพราะสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นสิ่งที่ต้องมีการศึกษาจากภาคเอกสาร หรือวิชาทางศาสนาพอสมควร จึงทำให้พุทธศาสนิกชนที่ไม่ได้ศึกษาทางศาสนาโดยตรง จึงไม่มีความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามากนัก ในขณะที่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนา ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมีการใช้สัญลักษณ์ดีกว่า เนื่องจากการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนานั้น พุทธศาสนิกชนสามารถพบเห็นจดจำ และมีการใช้อยู่บ้างจากสถานการณ์จริงในขณะมาวัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ให้คำแนะนำว่า ควรมีการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาสได้มีการศึกษาทางศาสนามากขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีความรู้ความเข้าใจสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ดีขึ้น และมีการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

^{๑๐} พระณรงค์ กุ่มก๊กลัด, “พุทธศาสนากับทฤษฎีสัญลักษณ์ : ศึกษาเปรียบเทียบความเข้าใจการใช้สัญลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนไทย ในเขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

๑.๗.๕ พระมหาณัฐวุฒิ ธีรธมฺโม (รอดวงศ์ศา)^{๑๑} ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ การสงเคราะห์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า การ วิจัยพบว่า ศาสนจักร หมายถึง อำนาจปกครองทางศาสนาที่มีองค์ประกอบ ได้แก่ ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนพิธี ศาสนนุคคล ศาสนสถาน และศาสนิกชน ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นที่พึ่งของประชาชนผู้ใคร่ในความสงบทางจิตใจ ในทางพุทธ ศาสนาพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักธรรมคำ สอนสู่ศาสนิกชน โดยมีจุดมุ่งหมายคือประโยชน์ที่จะ ได้รับตั้งแต่ขั้นต้นคือความสงบสุขของการ อยู่ร่วมกัน จนถึงประโยชน์สูงสุดคือการเข้าสู่ พระนิพพานโดยไม่เลือกเพศ ชน ชั้น วรรณะ เชื้อชาติ หรือศาสนา ส่วนอาณาจักร หมายถึง การปกครองของรัฐหนึ่ง ๆ ซึ่งมีอำนาจในการปกครองทางบ้านเมืองที่มีส่วนประกอบ ๔ ประการ คือ ประชาชน ดินแดน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย โดยที่การปกครองไม่ว่าจะเป็นระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชหรือประชาธิปไตย หรือสภามัถิธรรม ล้วนมีเป้าหมายคือความสงบสุข ความ เจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ความอยู่ดีกินดีของประชาชนเป็นเป้าหมายสำคัญ

ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรล้วนมีความสัมพันธ์เนื่องถึงกัน มีลักษณะสนับสนุน ส่งเสริม โดยมีวัตถุประสงค์คือการนำสันติสุขมาสู่สังคม เพื่อให้สมาชิกในสังคมดำรงชีวิต อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สอนประชาชนให้มีศีลธรรม จริยธรรม รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ ของตนเพื่อช่วยลดหรือแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้อยู่ในสังคม

วิธีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรนี้ พอสรุปได้ว่า ทางฝ่ายศาสนจักร พระพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์พระเจ้าปเสนทิโกศลตลอดจนชาวแคว้นโกศลทุกคน ด้วยการชี้ให้เห็นโทษแล้วแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ คือตั้งแต่ประโยชน์เบื้องต้น ไปจนถึง ประโยชน์ขั้นสูงสุด และต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาทด้วย ส่วนวิธีการสงเคราะห์ที่ทางฝ่าย อาณาจักรกระทำต่อพระพุทธศาสนานั้นคือ พระเจ้าปเสนทิโกศลให้ความเคารพศรัทธา เลื่อมใส นำเอาหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติตาม ตลอดจนการให้ความอุปถัมภ์บำรุงดูแล ให้ความสะดวกทั้ง ในเรื่องปัจจัย ๔ ที่จำเป็น และการคุ้มครองป้องกันภัยเท่าที่ทำได้ เช่น การคอยช่วยสอดส่องดูแล ความประพฤติของภิกษุ ภิกษุณี เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายอันจะเป็นผลเสียหายต่อ พระศาสนาเอง

^{๑๑} พระมหาณัฐวุฒิ ธีรธมฺโม (รอดวงศ์ศา), ศึกษาวิเคราะห์การสงเคราะห์ระหว่างอาณาจักรกับ ศาสนจักรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ในส่วนของผลสัมฤทธิ์ของการสงเคราะห์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรนั้นล้วนเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของกันและกัน โดยที่ต่างคนต่างให้ และต่างคนก็ต่างได้รับผลของการให้ เช่น พระพุทธศาสนาได้รับความสะดวกด้วยปัจจัยสี่จากทางอาณาจักร เช่น ได้ปัจจัยเครื่องนุ่งห่ม ได้อาหารบิณฑบาตเลี้ยงชีพ ได้ถาวรวัตถุ ที่อยู่อาศัย ได้ยารักษาโรค อีกทั้งยังได้อุบาสกอุบาสิกาช่วยทำนุบำรุงพระศาสนา ได้รับความสนิทสนมค้ำคูณเคยจากชนต่างๆ ทำให้สามารถประกาศพระศาสนาได้อย่างสะดวกมากขึ้น

ในส่วนของอาณาจักรก็ได้รับผลจากการเข้ามาของพระศาสนาอย่างมากมาย เช่น ได้มีกัลยาณชน มีผู้คนที่มึศีล ทรงธรรมในแคว้นตนมากขึ้น ทำให้ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ไม่ก่อปัญหาขึ้นทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข เมื่อบ้านเมืองเกิดความสงบสุข ไม่มีปัญหา พระราชาก็สบายใจ ราชบัลลังก์ก็เข้มแข็งเพราะได้คนดีมาช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาแทนพระราชา ช่วยเป็นหูเป็นตาแทนบ้านเมือง

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบธรรมจักรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของธรรมจักรที่มีต่อสังคมไทย